کەلەبەری نێوان دوێنی، ئەمڕۆ و سبەی

(بەشی یەکەم)

سەلاح مەجید پوور

شەرتی یەکەمی بردەنەپێشی باسێکی پڕناوەرۆک و دەسکەوت بریتییە لە خۆلادان لە ناحەز خوێندەنەوە. ئەو وتارە ڕووی لە ڕێکخستنێکی تایبەتی نییە و هەڵسەنگاندنی ڕەوتێکی دەیان ساڵەیە. بەشی یەکەمی ئەو وتارە هەوڵێکە بۆ ناساندنی مۆدێلێکی پێکهێنانی گۆڕانکاری کە بۆ لێ وردبوونەوە و دانی ستراکتۆر بە باسەکەمان پێویستن کە بریتین لە: ستراتێژی، پێکهاتە، فەرهەنگ، کەرەسە، مرۆڤ و دەسکەوتەکان.

لە دوو دەیەی ڕابردوودا، شاهیدی تەوژمێکی گەشـەی بەلـەزی بـواری تێکنۆلـۆژی و زانستین، کە موژدەدەری گۆڕانکاریی گەورەن لـە هەموو ئەو بوارانەی کـە پەیوەندییان بە ژیانـی مرۆڤەوە هەیـە. بـراوەی داهاتووی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی نە حیزبە سیاسییەکان، نـە وڵاتانی خاوەن کانگا فوسـیلییەکان و نە ئیدئۆلۆژییە ناسـراوەکانن. بەڵکوو ئینسـانی ئەو بەشـە لە جیهان کە خاوەنی تێکنۆلۆژیی زانیـاری (information technology) و بیۆتێکنۆلـــۆژی (biotechnology)ن، جڵـــەوی دەســەڵاتداری بە دەســتەوە دەگـرن. هەنگاوەکان بـۆ زۆرترکردنی ڕۆڵی بیۆتێکنۆلۆژی لە ژیـان مرۆڤایەتی، ڕۆژبەڕۆژ زیاتر دەبێت و هۆشـی دەستکرد(artificial Intelligence) زۆر بـە پەلـە خەریکـی وەئەسـتۆ گرتنی کۆمەڵێک لـە کردەوەکانی ئینسانە.

لـە داهاتووی نـەزۆر دووردا، کاریگەریی ئەو پێشـکەوتنانە بە چاک و خراپ لە ژیانی مرۆڤایەتیدا دەبینینەوە. هەر بەو پێیە سیاست، ئابووری و هێزەکانی دەسـتەڵاتداری جیهان، دوچاری هەژان و ئاڵوگـۆڕ دەبن. ئەگەرێکی زۆر بە هێزهەیە کە لە ئاکامی پەرەسـتاندن و گەشـەی تێکنۆلـۆژی و بیۆتێکنۆلۆژیـدا، نەوەیەکی نوێ لە دەسـتەڵاتداران لە جیهان بێنە مەیدان، کە بـە پێچەوانەی ئەورۆ هیچ لە سیاسـەت نازانن. سیاسییە کلاسیکەکان جێگای خۆیـان دەدەن بە سـەرمایەداران، تەکنیککاران و زانایانی بواری زانیاری و، ئەوانە دامەزرێنـەر و بەڕێوەبـەری گۆڕانکارییەکان دەبن.

کۆمەڵێـک پێشـکەوتن کە لە سـی سـاڵی داهاتوودا دەبـی چێبەجێ بکرێن بریتیـن لـە: مـرۆڤ دەسـت دەکات بە کۆچکـردن بۆ یەکێک لە هەسـارەکان و لەوێ دەسـت دەکات بە ئاوەدانکردنەوە و نشتەجێبوون، ماشێنی بێ شوفیر دەفڕەن، بەشـێکی زۆر لە خواردەمەنییەکان پرینت دەکرێـن، هۆشـی دەسـکرد «پزشـکیی گشتی»، دەگوازرێتەوە بۆ دونیای دیجیتاڵ، ڕۆبۆتـەکان، دووکانـەکان بەڕێـوە دەبن. ئێمەی کورد لە کوێی ئەو گۆڕانکاریانەین؟ ڕۆڵی کوردان چ دەبێ؟ چەندە ئامادەکاریی ئەوەمـان هەیە بۆ بگرە کەڵک وەرگرتن لە بەرهەمەکانی ئەو پێشکەوتنانە؟ یەکێک لە وڵامە ساکار و عوام پەسندەکان ئەوە دەبێ کـە لە بەر ئەوەی ئێمـە خاوەنی دەوڵەت نیین ناتوانین، هەر بۆیە چمان لە دەسـت نایـەت. لە کاتێکـدا کە هەمـوو جیهان خەریکـی خۆ ئامادە کردن و خۆگونجاندن دەگەڵ ئـەو گۆڕانکارییـە مەزنەیە، ئێمە خەریکی درێژەپێدانی کۆمەڵێک سیاسەت و تاکتیک و کردەوەین کە هەشـتا سـاڵ لەمەوبەر هەتا ئێسـتا بە کاریان دەهێنین و مەخابن هیچ چەشـنە پێشکەوتنێکمان بۆ مسـۆگەر نەکراوە. ئەو وتارە تێدەکۆشێ بە لێکدانـەوەی هەلومەرجی هەنووکەیی، دەروازەیـەک بکاتـەوە بۆ باس لـە پێناو گۆڕانکاری لە ڕوانگە، ستراتیژی، پیکهاتە و کەلتووری سیاسیدا.

شـەرتی یەکەمی بردەنەپێشی باسێکی پڕناوەڕۆک و دەسکەوت بریتییە لە خۆلادان لـە ناحەز خوێندنەوە. ئـەو وتارە ڕووی لە ڕێکخستنێکی تایبەتی نییە و هەڵسەنگاندنی ڕەوتێکی دەیان سـاڵەیە. بەشـی یەکەمی ئەو وتارە هەوڵێکە بۆ ناسـاندنی مۆدێلێکی پێکهێنانـی گۆڕانکاری کە بۆ لێ وردبوونەوە و دانی ستراکتۆر بە باسەکەمان پێویستن کە بریتین لە: سـتراتیژی، پێکهاتە، فەرهەنگ، کەرەسە، مرۆڤ و دەسکەوتەکان[۱]. هەرکام لەو چەمکانە وەک ئاڵقەیەک وان کە پێکەوە زنجیرێـک پێکدەهێنـن. ئـەو گرافیکەی خوارەوە نیشـاندەری پێوندی و گرێدراویی ئەو فاکتەرانەن لە پرۆسـەی گەیشـتن بە گەشە و گۆڕان.

سەرلێشێواوی	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	
ئانارشی	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+		+	ستراتێژی
موقاوەمەت	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+		+	پێکهاتە	+	ستراتێژی
نیگەرانی	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+		+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتێژی
تووڕەیی	=	دەسکەوتەکان	+		+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتێژی
بێبایەخی	=		+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتێژی
گەشە و گۆڕان	=	دەسکەوتەکان	+	کەرەسە	+	مرۆڤ	+	فەرهەنگ	+	پێکهاتە	+	ستراتێژی

مۆدیلی کنۆستر بۆ گۆڕانکاری (۱)؛ و: سەلاح مەجیدپوور

هەوڵی ئەو وتارە بۆ ئەوەیە کە لە ئاکامدا هەموو ئاڵقەکان تەکمیل بکات و دەسپێکەری باسێک بێت بۆ دۆزینەوەی ڕێکاری نوێ و گەیشتن بە گەشە و گۆڕان لە سیاسەت و ژیانی کۆمەڵگای کوردستان.

ستراتێژی

ستراتێژی بە کورتی بریتییە لە شێواز و چۆنێتیی گەیشتن بە ئامانجە دیاریکراوەکان. ستراتێژییە سیاسییەکانی کورد، بەرهەمی چەند هۆکارێکن؛ گۆڕانکارییە ناوچەییەکان، ئیدئۆلۆژییە جیهانییەکان، سیاسەتی دەوڵەتانی حاکم بە سەر بەشەکانی کوردستاندا، فەرهەنگ و سایکۆلۆژیی کۆمەڵگا، میسیۆنی ڕێکخستنە سیاسییەکان و هەروەها مێژوو، ڕۆڵی سەرەکییان هەیە لە فۆرم پێدان و عەمەلی کردنی سیاسەتەکان.

پێشینەی ستراتێژیی سیاسی لە مێژوی هاوچەرخی کوردستاندا، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی شەڕی یەکەمی جیهانی کە هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کەوتە ژێر کاریگەریی کۆنسێپتی دەوڵەت-نەتەوە کە بوو بە پێناسەی دەوڵەتانی داهاتووی دوای لەتوکوت کرانی ئیمپراتۆریی عوسمانی.

کۆنسێپتێکی تر، چەمکی ناسیۆنالیزم بوو بۆ پێناسەکردنی ئەو لایەنانەی کە لە دەسکەوتی دەوڵەت-نەتەوە دا بێبەش کرابوون و یان نەیانتوانیبوو دەسکەوتەکانیان بپارێزن. تایبەتمەندیی ئەو سەردەمە بریتییە لە دەسەڵاتی دەوڵەت-نەتەوەکان کە هەموو ئەوانە کە نەدەکەوتنە چوارچێوەکەیانەوە بێبەری و سەرکوت دەکران.

لە بەرانبەر ئەو هێرشەی دەوڵەت-نەتەوەکاندا، ڕێکخستنە کوردییەکان، ناسیۆنالیزمیان کردە پێوانەی ئیدئۆلۆژی بۆ خۆیان. لە کوردستان، هەموو پێناسەکانی ناسیونالیزمی ئیتنیکی کە لە ڕوانگەی هێردر و دواتر هی ئانتۆنی سمیت سەرچاوەیان دەگرت، سەردەست بوون. دواتر پێناسەکەی ستالین لە ناسیۆنالیزم، بوو بە ماڵی ڕێکخستنە کوردییەکان وبرەوی پێ دەدرا.

لە ئاکامی پێکدادانی نێوان هەردوو بەرەی دەوڵەت -نەتەوە و ناسیونالیزمی بندەست دا کە هەتا ئەمڕۆ بەردەوامە، بە میلیۆنان ئینسان گیانیان لەدەستداوە و ترلیۆنان دۆلار زیان بە ئابووریی ناوچەکە گەیشتووە. سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە هەر دو کۆنسێپت، لە شوێنی دیکە سەریان هەڵداوە و نامۆ بە مێشک و هزری مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستن.

ئێمە وەک کورد و لایەنێکی ئەو قەیرانە مەزنە، هەروەها بەشێکین لە قوربانیانی ئەو شەڕە ماڵوێرانکەرە. هەروەک پێشتر باس کرا

لەگەڵ کۆپیکردنی بیرۆکەی دەوڵەت-نەتەوە و ناسیونالیزم لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دەست پێ کردنی پێکدادان لە نێوان کۆنسێپتی دەوڵەت-نەتەوە و ناسیونالیزمدا، نیگای ستراتیژیکی حاکم بەسەر ڕێکخستنە کوردییەکان، بریتی بووە لە «قۆستنەوەی هەل». ئەو چەشنە ستراتێژییە بۆ دابینکردنی بەرژەوندییە فەردی و بازرگانییەکان و پرۆژە ئابوورییەکان لە بۆ کورتخایەن کاریگەرە، بەڵام لە پرۆسە پڕ گرێوگۆڵە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا هیچ کارایی نابێ و لە ئاکامدا تێکشکانی ئەو لایەنەی بە دواوە دەبێت کە ئەو ستراتێژییە پەیڕەو دەکات.

ولامی ئەو پرسیارە کە بۆ ئەو چەشنە لە ستراتێژی سەرکەوتوو نابێت، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕاستییە کە ئەو لایەنانەی کە ستراتێژیی «قۆستنەوەی هەل» هەڵدەبژێرن، کەڵک لە ڕەوتێک وەردەگرن کە لە پشت ئەودا بەرژەوەندی و ئەجندایەکی تر و خاوەنێکی تایبەتی خۆی هەیە و هەموو لایەنەکانی تری بەشدار لە ڕوتەکەدا، لە خزمەت وەدیهێنانی ئامانجەکانی ئەواندا کاردەکەن. هەر بۆیە دەسکەوتی ئەو لایەنانەی کە خاوەنی ڕەوتەکە نین کورتخایەنن.

بۆ وێنە شەڕی دووهەمی جیهانی دەقەومێ، سۆڤییەت باکوور و ڕۆژئاوای ئێران داگیردەکات و بۆ دابینکردنی بەرژەوندییەکانی لە ناوچەکە دەمێنێتەوە، دروست لەو کاتەدایە کە کورد «هەلەکە دەقۆزێتەوە» و لە کەلێنێ! ڕەقابەتی ڕۆژئاوا و سۆڤییەتدا کۆمار رادەگەیەندرێت. ئەگەر بە شێوەیەکی بەرین تەماشای ئەو پرۆسەیە بکەین، سەرنجراکێشە کە کورد هیچ چەشنە دەسەڵاتێکی بە سەر ئەو ڕەوتەدا نەبووە و هیچ چەشنە ئامادەکارییەکی بۆ ڕەخساندنی ئەو دەرفەتە نەکردووە، هەربۆیە کاتێک کە کێبەرکێی نێوان ڕۆژئاوا-سۆڤییەت، لایەکی بە لایەکدا دەکەوێت و بە هاوسەنگییەک دەگات، کۆمار بە زووترین کات دەڕووخێت. ئەو سیاسەتە لە زەمانی عەبدولکەریم قاسم لە ئێراق، سازانی نێوان ئێران و ئێراق لە ساڵی ١٩٧٥ و لە ئاکامدا لێک بڵاوبوونی شۆڕشی بارزانی، ڕووداوەکانی دوای ڕووخانی ڕژێمی پاشایەتی لە ئێران، ڕووداوەکانی دوای ڕیفراندۆمی باشووری کوردستان و هەروەها ڕووداوەکانی ئەم دواییانەی سوریا، نموونە بەرچاوەکانی ڕەچاو کردنی ئەو چەشنە ستراتێژییەن. خاڵی هاوبەشی هەموو ئەو گۆڕانکارییانە کە لە سەرەوەدا باس کران، پەیڕەو نەکردنی سێ پێویستی بنەڕەتیی کات، شوێن و هێزە بۆ دیاریکردن، بڕیاردان و بەجێهێنانی هەر چەشنە ستراتژییەکی سەرکەوتووی سیاسی. بەشی زۆری مێژووی هاوچەرخی سیاسیی کورد ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێ کە ئەو سێ پێویستییە لەبەرچاو نەگیراون. بەڵکوو لایەنی حقووقی یان ئاڵوگۆڕە جیهانی و ناوچەییەکان بوون کە لە شکڵدانی ستراتێژیی سیاسیی ڕێکخستنە کوردییەکان، ڕۆڵی بنەڕەتییان گێڕاوە.

نەبوونی مەرجەکانی جێبەجێکردنی ستراتێژی و حیسابی زێدەکردن لە سەر فاکتەرە دەرەکییەکان، بوون بە هۆی ئەوەی پرۆسەی گۆڕانکارییەکان سەرکەتوو نەبن و بە ماوەیەکی دوور و درێژ سەرلێشێواویی سیاسی لە کوردستان حاکم بێت.

ئێمەی کورد ڕێگایەکی دوور و درێژمان لەبەرە کە دەبێ لە زەمانێکی کورتدا بیبڕین. ئەگینا دەبین بە نموونەی تاقیگەکان بۆ تاقیکردنەوەی تێکنۆلۆژییەکانی داهاتوو. پێویستە بە وردبوونەوە لە ئامانجەکانمان و شێوازی دەستەبەرکردنیان و ناسینی هەڵە و خاڵە لاوازەکانمان، هەنگاو هەڵبێنینەوە بۆ گەشە و گۆڕان لە کۆمەڵگاکەماندا. لە بەشەکانی داهاتووی ئەو ڕوانگەیەدا بەشەکانی تری پرۆسەی گۆڕانکاری لێکدەدینەوە و ڕێکارەکانی دەخەینە بەرباس.

ژێدەر

1. The Art of Management , Dr. D.A. Nieuwenhuis